

Зображення протистояння особистості й навколишнього світу в ранніх п'єсах Петера Туррینی

Л. М. Ткаченко

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна
*Corresponding author. E-mail: tkatschenko@ukr.net

Paper received 27.01.16; Accepted for publication 18.02.16.

Анотація. Стаття присвячена творчості австрійського драматурга Петера Туррینی, а саме його раннім п'єсам. Зроблено спробу проаналізувати його художнє новаторство та дослідити проблематику й композиційні особливості драм першого періоду творчості письменника. Акцентується також увага на трансформації людини в оточуючому середовищі.

Ключові слова: народна п'єса, шокуюча драматургія, споживацьке суспільство, аутсайдер, авангардистські принципи.

Впродовж літературного становлення Петера Туррینی змінювалися форма та стиль його творів, погляди автора стосовно способів висвітлення суспільних проблем, але підхід до зображення дійсності завжди був послідовним. Мова його героїв близька до народної, а головні персонажі – здебільшого представники простого люду, адже марно драматурга в Австрії називають народним письменником. Більшість дійових осіб його творів шукає вихід зі споживацького суспільства, але їхні наполегливі спроби покінчити з лицемірним штучним життям наштовхуються на перешкоди, і тоді герої вдаються до мовчанки. Подібний підхід бачимо й у п'єсі Петера Гандке «Каспар», головний герой якої вважає мову суспільною формою поневолення людини. Петер Туррینی стверджує, що система насильства та диктату руйнує людську індивідуальність та гуманістичний зміст життя. Щоб вирватися з цього оточення й відчутти свободу, людям не залишається нічого іншого, як відмовитися від спілкування.

П'єси австрійського драматурга лише акцентують увагу на суспільних проблемах, вони не дають якихось готових відповідей стосовно їх вирішення. Автор порушує ці питання з надією на те, що в такий спосіб зможе підштовхнути громадян до їх розв'язання. Коли П. Туррینی наголошує, що проблеми можуть бути усунені лише колективно, він поділяє думку Фрідріха Дюрренматта про те, що «все, що стосується всіх нас, повинно вирішуватися всіма нами» [11]. Отже, на нашу думку, П. Туррینی вже дещо відходить від позицій А. Штіфтера, який у своїх творах зображує усамітнену, ізольовану від суспільства людину.

Усі драматичні твори П. Туррینی, крім п'єси «Йозеф і Марія» та «Альпійське сьайво», мають трагічний фінал. Автор не коментує вчинки героїв, навіть якщо вони призводять до самогубства чи до кривавої розправи. П. Туррینی змальовує такі персонажі, які допомагають йому виокремити характерні риси споживацького суспільства перших десятиріч після Другої світової війни. Унаслідок того, що персонажі його творів забувають мову, зникає і їхня гуманна особистість, душа, власне характер. А те, що залишається, – це лише тваринне бурмотіння. На нашу думку, така свобода задовольняє небагатьох.

Мега запропонованої статті полягає у спробі дослідити та проаналізувати п'єси драматурга, що відносяться до першого періоду його творчості (1967 – 1973 рр.).

Слід сказати, що п'єси австрійського драматурга зі своєю алегоричністю, повчальністю та зовнішньою

подібністю побудови, якими б реалістичними та натуралістичними вони не здавалися, сприймаються здебільшого як притчі, а не як відтворення конкретної дійсності. Петер Туррینی зображує ворожий людині світ, у якому відбуваються вбивства і який веде людину до самознищення. Драматург рішуче засуджує таке споживацьке суспільство, він прагне бачити людей незалежними, хоче бути вільним у своїй творчості. Драматург своїми силами домогся успіху в цьому суспільстві та виборов власну свободу, тому він і намагається своїми авангардистськими принципами показати іншим шлях для досягнення поставленої мети.

У сучасній літературі Петер Туррینی вирізняється своєю оригінальністю, ґрунтованій на нероздільній єдності письменника з його дійовими особами. У своїх творах письменник намагається звільнитися від гнітючого почуття аутсайдерства, яке переслідує його з дитинства. Багатьом його персонажам притаманні озлобленість та розчарування, у більшості творів бачимо брутальність, сцени жорстокості, насильства.

Персонажі П. Туррینی часом нагадують тварин, які намагаються вибратися з такого стану, проте, зрештою, самі стають жертвами суспільства. На передній план творів драматурга виходить зображення непристойності, агресія й порнографія («Зайві», «Полювання на щурів», «Битва під Віднем», «Смерть та диявол»). Цей новий стиль у творчості письменників можна було б назвати літературою екскрементів. Початок такому стильовому напрямку поклав Вернер Шваб у співпраці з театром, яким керував Вольфганг Бауер. Між персонажами В. Шваба, В. Бауера та П. Туррینی існує суттєва відмінність: герої В. Шваба насамперед не належать до нижчих прошарків населення, це, зазвичай, ті, хто вдається до насильства та вирізняється вульгарністю поведінки лише з нудги й фрустрації. В. Бауер показує крах цього альтернативного способу життя, а не викриває суспільні відносини. Натомість П. Туррینی, намагаючись захистити індивідів, водночас змушує конкретних персонажів шукати інший спосіб життя. Драматург наголошує, що суспільство, у якому багато вбивств, самогубств, саме швидко перетворюється на звалище. Він усвідомлює, що це своєрідне перебільшення, але змушений вдаватися до дієвих ефектів, щоб привернути увагу загалом до проблеми. Його п'єси вирізняються тим, що він не намагається переконувати логікою, як це робили попередники, а заворожує публіку емоційно.

Першим твором, який вийшов із-під пера П. Туррینی, була п'єса «Полювання на щурів»,

написана 1967 року каринтським діалектом. Діалектні форми мовлення та жаргонізми допомагають письменникові більш адекватно відтворити реальну дійсність; П. Турріні пише діалектом не для того, щоб зробити свої твори доступними певному колу читачів, соціальному прошарку людей, а для того, щоб загострити увагу на суперечностях австрійської реальності.

Фабульна основа драми – історія незвичайних любовних стосунків двох персонажів, що вибудовані автором на основі їхньої моралі та психоаналізу душі. Цей твір можна назвати еротичною трагікомедією, з іншого боку, це своєрідна балада про кохання, яка перетворює цинічних людей на сором'язливих, наївних закоханих, на Ромео та Джульєтту кінця ХХ століття. Драматург веде розповідь від третьої особи, герої твору – Він і Вона, віком 25 – 30 років, страждають від бездуховності, недосконалості суспільства, в якому їм доводиться жити, насамперед від соціальної несправедливості, що їх оточує. Займенники Він і Вона є абсолютно незалежними, тобто в п'єсі немає жодного персонажа, який би мав своє ім'я. Для семантики цих займенників характерне надзвичайне узагальнення.

Дія твору відбувається на міському сміттєзвалищі, де молодий автомеханік та його подруга прагнуть усамітнитися, щоб побути подалік від людей. П. Турріні вдається до метафоричності в зображенні звалища, що натомість спонукає читача замислитися над такими проблемами, як падіння рівня людської культури та знецінення власне життя, відчуження людини в тогочасному суспільстві. Несподівано дівчина помічає щура – хлопець дістає рушницю і вбиває гризуна. Він робить це лише для того, щоб звільнитися від фрустрації, позбутися негативних гнітючих настроїв, при цьому немовби демонструє свою фізичну силу. Героїня вважає поведінку хлопця невмотивованою, однак юнак продовжує свою гру, адже для нього це єдиний спосіб звільнитися від агресії, бо стріляти в людей він не може. Перед героєм постає вибір: або постріляти щурів для самоствердження, або мати сексуальні стосунки з дівчиною для задоволення... Автор наголошує на абсурдності поведінки героя, лише в такий спосіб парубок може протистояти ворожому суспільству. Дівчина погоджується з хлопцем і сама намагається вбити кілька щурів. Героєві несподівано спадає на думку те, що вони ніскільки не кращі від тих гризунів, у яких вони щойно стріляли.

Драматург звертає увагу на знецінення шляхетних людських манер та пропонує «власну форму захисту» [7]. Герої твору звільняються від усього поганого, що нагромадилось у них за роки їхнього життя. Переродження героїв супроводжується гімном «Хай довго живе Австрія». Зміна Його та Її відбувається безпосередньо на очах у читачів. Лише любов та кохання можуть надати нового змісту абсурдному життю. За словами письменника, «кожне індивідуальне прагнення свободи доходить до тієї межі, коли воно (прагнення Т. Л.) починає загрожувати можновладцям у цьому суспільстві» [5, с. 72]. У момент найбільшого вияву почуттів лунають постріли, і як це часто трапляється в житті, протест закінчується трагічно. Їхні душі вже майже відірвались від землі, кохання вже відкрилося їм, але тут... гримлять постріли. Мисливці сприйняли Його та Її за щурів. «У них було щось людське», –

каже один із тих, хто стріляв. «Люди мов щурі, щурі мов люди», – відповідає інший.

Молоді люди гинуть від пострілів двох мисливців, які полюють на щурів. Як чергові шукачі пригод, вони не змогли розгледіти в них людей.

Молода пара не здобула ні свободи, ні душевного спокою, вони відчували одне одного тільки на рівні тваринного існування. Їхні розмови, як і вміст гаманця, свідчать про порожнечу людського буття. Незважаючи на рудиментарні почуття, юнак не в змозі зав'язати стосунки з ким-небудь з осіб протилежної статі. Лише після того, як дівчину застрелили і хлопець також сам опинився на межі смерті, він згадав, що навіть не знає, як її звати. Петер Турріні наголошує, що «чудовий був би кінець, якби вирішилися питання відновлення взаємозв'язку між людьми і суспільством» [5]. В аналізованому контексті щурами вважають людей, які турбуються лише про своє фізіологічне існування. Вони є продуктом того суспільства, яке їх породило, а потім викинуло, як непотріб. Того, хто шукає незалежності й хоче вирватися з одноманітності життя, убивають і перетворюють на непотріб. Слова в драмі «полюбимо щура в собі» [9, с. 16] стали гірким символом людства, яке на очах у драматурга бенкетує на смітнику, а потім перетворюється на відходи. П. Турріні показує агресивні дії проти людей, що стали об'єктами жорстокого ставлення з боку суспільства.

Описана агресія і є основним принципом шокуючої драматургії Петера Турріні. «Ще ніколи так агресивно не було продемонстровано, що цивілізація існує в зростаючому споживанні» [6]. Автор не лише нехтує всіма табу на сцені, але й «водночас змушує публіку засумніватися в істинності свого існування» [4]. Діалект, яким написаний твір, – це мова простого люду. З одного боку, письменник підтверджує цим свою солідарність із простими людьми, а з іншого – він засуджує вживання нецензурної лексики.

Уже через рік після п'єси «Полювання на щурів» вийшла у світ його нова драма «Забій свиней», прем'єра якої відбулася 15 січня 1972 року в камерному театрі Мюнхена. На публіку вистава справила негативне враження, багато глядачів покинули зал ще до її закінчення.

Незвична авторська манера вразила публіку, П. Турріні продемонстрував жорстокість життя селян, використав непристойну та брутальну лексику не лише в мові простих трудівників, але й сільської знаті, і при цьому немовби інкрустував свій показ жартівливими елементами. «Цей Турріні – найбільший талант серед всіх молодих театралів...» – зауважив австрійський критик К. Фішер [2]. Проаналізувавши вистави шокового театру, можна дійти висновку, що саме в драмі «Забій свиней» досягнуто найбільш яскравого шокуючого ефекту.

П'єса П. Турріні вирізняється своєрідною композиційною побудовою: ситуація репрезентована в діалогічній формі шляхом пропорційно спланованого загострення конфлікту з його кульмінацією у фіналі та драматичною розв'язкою в кінці. Усе це разом створює сильний шокуючий ефект, який забезпечує тривале враження від драми.

Фабульну основу драми становить життя юнака, який має вади мовлення. Саме ця обставина заважає

йому нормально жити серед односельців. У п'єсі «Забій свиней» П. Турріні показує, як «нормальні» люди, які носять у собі величезний потенціал агресії, вдаються до жорстоких дій, щоб знищити кожного, хто не такий, як вони самі. Отже, зневажена середовищем, замкнута в собі людина перетворюється в прямому розумінні на свиню. Події, що розгортаються в п'єсі, – це послідовно продумана модель витіснення одинака із суспільства [1].

Твір починається з опису селянського помешкання: «Ошатна кімната селянина. Типово селянська декорація, яка, щоправда, відповідає не так дійсності, як традиціям цього жанру» [10, с. 88]. Надалі така експозиція не відіграє якоїсь суттєвої ролі, місцем дії постає подвір'я. Автор не випадково починає зображення з опису «затишної кімнати» селянина, драматург вдається до такого засобу, щоб підтвердити побутування розмовної мови й засвідчити дотримання атрибутики народної п'єси. Поступово драматург переносить читача із сільських реалій у гротескову ситуацію абсурду, вдаючись при цьому до іронічної травестії. Такий прийом поступової трансформації дії є однією з найбільш характерних ознак новаторства досліджуваного автора. П. Турріні зображує суспільство, де домінують чоловіки, жіночі ж персонажі перебувають у їхній владі. Дружини фактично позбавлені навіть права голосу, їм відведена роль беззастережного прислужування своїм чоловікам. Найважливіше для жінки в такому середовищі – це вміння накривати на стіл.

Тема селянського середовища – це лише тло п'єси, основну ж увагу автор твору приділяє показові вегетативних сторін існування персонажів, поміж іншого, сценам поглинання їжі. Смажена свинина існує для того, щоб її «наминати», служниця – для того, щоб її гвалтувати, батьківщина – для того, щоб її любити.

Дванадцять ударів годинника кличуть селянську родину до обіднього столу. По черзі з'являються персонажі п'єси: спочатку дружина, чоловік, слуга Зепп, служниця Ресль, потім старший син Валентин, якого всі називають Вольте, та молодший син Франц. Мовлення Валентина нагадує свиняче хрюкання, тільки в такий спосіб парубок вміє висловити свої міркування. Оскільки він позбавлений здатності нормально розмовляти, бути таким, як усі, то, звичайно, у нього розвивається комплекс неповноцінності, він навіть вважає себе зайвим у цій громаді. Таку думку нав'язали йому батько з молодшим братом, та ще й слуга, а також представники сільської знаті. Намагання героя вирватися зі свого оточення, тобто спроба втечі із суспільного середовища через свої вади з мовленням], виявляється шляхом пасивних, безмовних страждань, які спричиняють кати-можновладці. Хрюкання, що лунає з вуст Вольте, дратує односельчан. Кумедна ситуація з хрюканням стає причиною садистського ритуалу знищення людини, упродовж якого сміх публіки переростає в жак.

П'єса «Забій свиней» висвітлює деталі тих ганебних манер поведінки, свідком яких був сам драматург, коли він ріс у селі серед фашистів та лицемірів. У його драмі всі члени селянської родини вдають із себе святенників, а насправді живуть за кодексом, що відповідає законам джунглів. Вони маскуються під пристойних, побожних громадян, але є покидьками, пове-

дінка яких суперечить тому, що вони виголошують. Щоб ще більше посилити іронію, П. Турріні зображує поруч із родиною представників вищих прошарків, а саме: учителя, лікаря, адвоката та священника. Як і в першому творі, так і в цій п'єсі головний герой перетворюється на тварину і його заколюють, мов свиню. Створюється враження, що вся ця родина складається зі звірів, які тільки виступають у ролі людей. Варто наголосити, що Валентин є єдиним створінням, яке ще зберегло якусь людяність, хоч цей персонаж також скочується до рівня тваринного існування.

У «Забій свиней» П. Турріні акцентує на тому, що мова людини в сучасному середовищі – найголовніша ознака. В аналізованому аспекті показовим вважаємо протиставлення мовлення двох братів: Франц – зведений брат Вольте, позашлюбний син селянки, батько Франца – росіянин, тому оточення сприймає його як «брудного вирока більшовика». Натомість Франц володіє німецькою мовою та співає вголос гімн Австрії, тому він солідаризується з іншими, зокрема і з вітчизном. Тоді всі гуртом спрямовують наростаючу агресію на Валентина, який від того ще більше замикається в собі, із його вуст чути лише стогін, адже знущання переходять будь-які межі. Садисти припікають свічкою ступні юнака, висипають йому на голову свинячі помий, змушують їсти з помийного відра... Відповідь на те, звідки виникає такий мовний терор, стає зрозумілою в заключних сценах п'єси, коли з'являються священник, лікар та вчитель і підтверджують своєю владою право на евтаназію. П. Турріні наголошує на тому, що можновладці чинять беззаконня. Коли священник підтримує пропозицію вбити Вольте, він зачитує цитату з Біблії: «Нехай земля буде пухом...» [11, с. 118]. Учитель виправдовує злочин цитатою класика: «За свої слова потрібно відповідати» [3]. І саме ці «стовпи суспільства», які втілюють владу й силу, стають диригентами смерті людини.

Незважаючи на те, що п'єса приголомшує читачів своїми жахливими сценами, вона водночас виводить людей зі стану апатії, не дозволяє їм залишатися байдужими. «Забій свиней» – це історія, яка демонструє послідовне знищення людини, що позбавлена здатності комунікативного спілкування. Твір породжує жак та відразу, однак водночас драма змушує читачів активізувати свої зусилля перед жорстокою та жахливою агресивністю суспільства, щоб і самим не стати об'єктом знущань, оскільки в такому існуванні немає жодного сенсу.

«Забій свиней» належить до жанру народної п'єси, що символізує позицію драматурга, який поруч із В. Бауером, К. Іннерхофером, Г. Йонке висловлювався проти жорстокості, прихованої під фальшивою маскою справедливості. Твори цих письменників у той час вважали антисуспільними, адже вони викривали проблеми та вади тодішнього ладу. Зазначимо, що в «Забій свиней», зображуючи соціалізацію мови, П. Турріні йде іншим шляхом, ніж П. Гандке у п'єсі «Каспар», де на героя впливали корумпованість і продажність можновладців, мову яких герой засвоїв. П. Турріні ж показує індивідуума, який, як і Він у «Полюванні на щурів», намагається ізолюватися від антигуманного суспільства, відмовляючись вести з ним будь-яку розмову.

П. Турріні знову наголошує, як і в попередній п'єсі «Полювання на шурів», що в цьому суспільстві той, хто шукає справжнє життя, мусить загинути. У такому середовищі ні Валентин, ні його хвора подруга не мають шансів на існування, оскільки вони не сприймають антигуманних законів суспільства. Із цього можна зробити висновок, що весь цей провінційний світ уособлює державну владу, промови представників муніципалітету підтверджують, що фашистська ментальність усе ще живе в них.

У своїх подальших творах драматург продовжує викривати жахливі знущання над людьми. Його невелика п'єса «Вбивство дитини» (1973) є продовженням твору Г. Гауптмана «Роза Бернд». П. Турріні зображує молоду жінку, яка через суспільні умови змушена вбити власну дитину, бо не в змозі справитися з тими обставинами, у яких їй доводиться жити. Жінці здається, що її життя матиме сенс лише тоді, коли вона стане такою, якою її хотіли б бачити і якою її сприймали б коханці. Адже світ – це той простір, у якому панує сильна стать: «Чим же є, власне кажучи, жінка? Усе, що створене світом, належить чоловікам, нас ніколи не вчили, як бути жінкою... Я намагатимуся... бути такою, як він цього хоче. Чоловіки бачать у нас те, що вони хочуть бачити» [8, с. 152].

Трагедія героїні полягає в тому, що вона не тільки не володіє власним життям і власними почуттями, але й не може ставитися до себе як до особистості, зрештою, справа доходить до вбивства немовляти. Жінка не впала у відчай від того, що загубила свою честь, як це мало місце у випадку з Розою Бернд. Шок, який охопив її після смерті дитини, допоміг героїні усвідомити свою особистість: «Я мушу зробити щось таке, чого я ще ніколи не робила. Це повинно бути щось неповторне, вольове й прекрасне. Це повинно змусити

світ жити, а мене кричати... Я можу бачити. Я можу відчувати. Я можу говорити. Я можу чути. Я можу сміятися» [8, с. 155].

До молодої жінки знову повернулася жага життя, вона перестала пристосовуватися до інших, виконуючи неухильно їхні бажання. Суддя не може навіть частково визначити з психологічного погляду привід, який спонукав матір убити своє немовля. Героїню засуджують – такою високою виявилася плата за те, щоб знову знайти себе як особистість. У попередніх п'єсах головні персонажі гинули, так і не відчувши душевної свободи. Відмінність цієї драми від попередніх ще й у тому, що головна дійова особа не втрачає мовлення. Вона навіть змогла розповісти про той страшний біль, який сама витерпіла, і про тиск на неї, що призвів до вбивства дитини. Перевага героїні в тому, що вона досягла своєї мети, відчувши особисте «Я» (але ж якою ціною було за все це заплачено!).

У тому, що героїня готова відповідати за скоєне й прагне змінити своє життя, письменник вбачає надію на духовне оздоровлення. Чи підтримає глядач автора – питання сумнівне, оскільки дуже важко визнати у вбивстві малолітньої дитини продуктивний підхід до самовизначення.

Отже, П. Турріні одним із перших письменників Австрії почав критикувати соціально-економічну політику держави, запропонувавши у своїх творах нестандартне самоочищення «жертв суспільства». Драматург часто наголошує на антигуманності суспільства, у багатьох п'єсах акцентує увагу на емансипації жінки, що породжена внутрішнім дискомфортом, який виявляється в нових пошуках своєї особистості. Проте, порушуючи питання суспільних проблем, драматург не дає жодних відповідей щодо їх вирішення, він впливає на читача/глядача лише емоційно.

ЛІТЕРАТУРА

- Colberg K. Hinrichtung eines Eizelgängers – Peter Turrinis Sauschlachten Werkrumtheater der Münchner Kammerspiele / K. Colberg // Mannheimer Morgen, Mannheim. – 18. Jänner 1972.
- Fischer K. Die Passion eines Grunzers. Nicht nur ein Theaterskandal: Peter Turrinis Sauschlachten im Münchner Werkrumtheater / K. Fischer // Zweibrücken. – 19. Jänner 1972.
- Landa J. Bürgerliches Schocktheater, Entwicklungen im österreichischen Drama der sechziger und siebziger Jahre / J. Landa. – Frankfurt am Main : Athenäum Verlag GmbH, 1988. – 198 S.
- Spiel H. Zweimal Rattenjagd – Uraufführung von Turrinis rozznjogd in Wien / H. Spiel // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 1. Februar 1971. – S. 73.
- Turrini Peter. Aktueller Nachsatz // Turrini Lesebuch. – Wien, 1978. – S.71–72.
- Turrini Peter. Brief an den Verlag // Turrini Lesebuch eins. – Berlin : Henschelverlag, 1990. – S. 68.
- Turrini Peter. Im Gespräch mit Brigitte Hofer, "Peter Turrini, Schriftsteller", in Antworten: Gespräche mit Wiener Künstlern. – Wien : Edition Tusch, 1980. – 148 S.
- Turrini Peter. Kindsmord // Turrini Lesebuch: Stücke, Pamphlete, Filme, Reaktionen etc. / ausgewählt und bearbeitet von U. Birbaumer. – Wien ; Zürich, 1989. – S. 139–155.
- Turrini Peter. Rozznjogd / P. Turrini. – Wollerau : Lentz, 1973.
- Turrini Peter. Rozznjogd/ Rattenjagd, ein Stück / P. Turrini. – Darmstadt : Luchterhand Literaturverlag, 1988. – 79 S.
- Turrini Peter. Turrini Lesebuch eins / Hrsg. von S. Hassler, K. Siblewski. – München : Luchterhand, 1999. – 428 S.

Representation confrontation between the individual and the world in the early plays Peter Turrini

L. Tkachenko

Abstract. The article deals with the works of the Austrian playwright Peter Turrini, his early plays namely. It analyzes his artistic innovation and explores the issues and compositional features of the plays written within the first period of his writing. The article also covers the transformation of human beings in their environment.

Keywords: folk play, shocking drama, consumerist society, outsider, avant-gardist principles.

Анотация. Стаття посвящена творчеству австрійського драматурга Перета Турріні, а именно його раннім п'єсам. Сделано попытку проаналізувати його художественное новаторство и исследовать проблематику и композиционные особенности драм первого периода творчества писателя. Также акцентируется внимание на трансформации человека в окружающей среде.

Ключевые слова: народная пьеса, шокирующая драматургия, потребительское общество, аутсайдер, авангардистские принципы.